

Het Brabantse stapelrecht van vee

Langdurige ruzie tussen Lier en Den Bosch

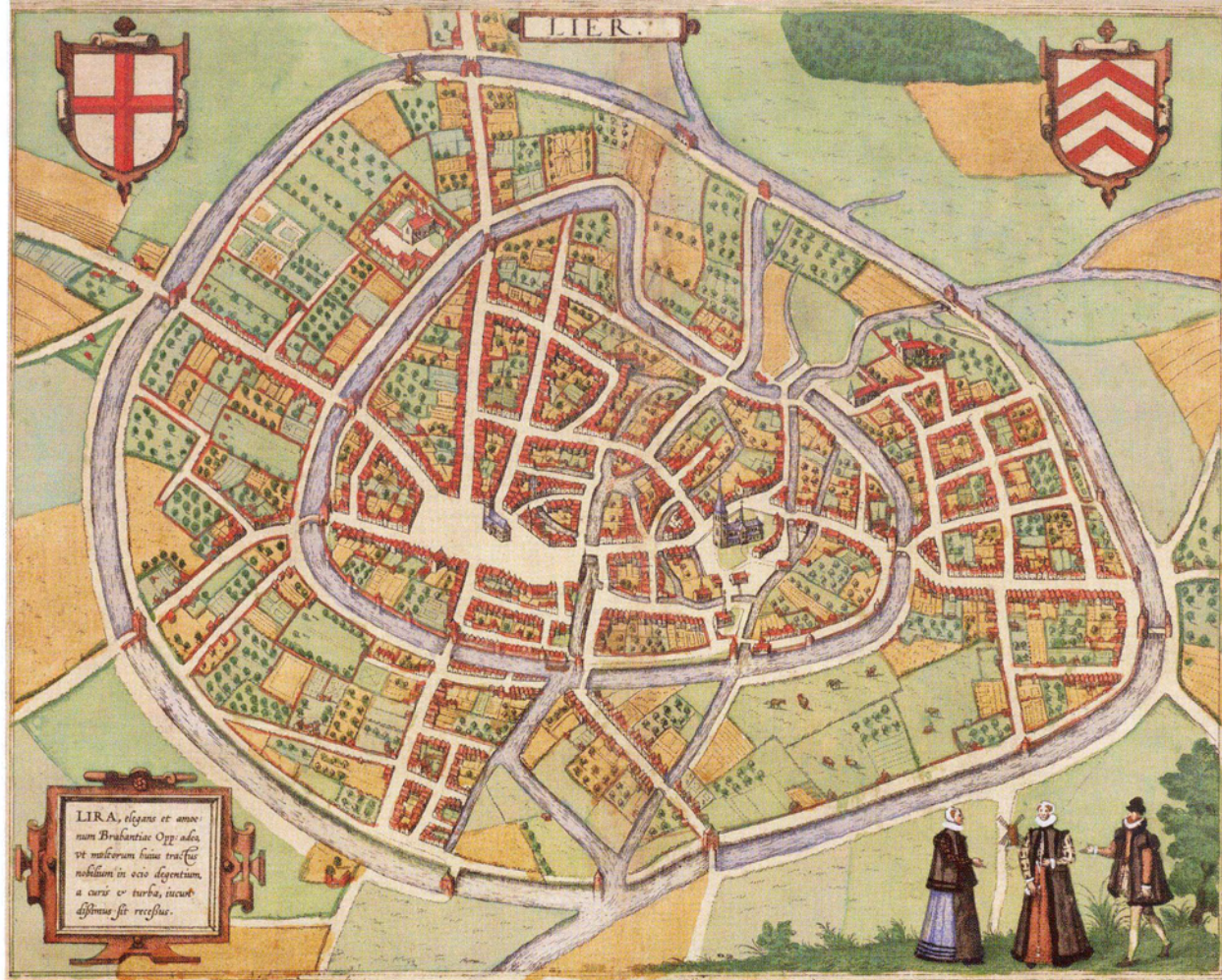
Luc Coenen

Op verzoek van 'de Boschboom' hebben drie archivariissen van kleine Belgische steden een artikel geschreven over de relatie van hun stad met 's-Hertogenbosch. Stadsarchivaris Luc Coenen van Lier gaat in op de ruzie tussen Lier en 's-Hertogenbosch over het belangrijke stapelrecht van vee.

Schilderij van de Grote Markt in Lier, door Philippe de Momper (1586-1634), olieverf op paneel, begin 17e eeuw. (Parijs, kunsthandel)

In 1309 werd de handel in vet rundvee in Brabant nader gereguleerd met de verlening van een privilege door hertog Jan II van Brabant aan de nabij Antwerpen gelegen stad Lier. Dit privilege hield in dat alle kooplieden van het hertogdom die schapen, ossen, koeien of ander vee wilden verkopen, deze naar de Lierse markt moesten brengen. Toch was de officiële Brabantse veemarkt tot het midden van de 15e eeuw voor Lier waarschijnlijk niet lucratief genoeg om alles in het werk te stellen de handel aan zich te binden. Daarmee werd ruimte gegeven aan andere Brabantse steden als 's-Hertogenbosch, Diest en Antwerpen evenals aan een aantal secundaire markten als Walem, Hoogstraten, Rumst, Mechelen, Turnhout en Herentals om een rol in die handel te verwerven. Toen in de 15e eeuw de ver-

Stadsplattegrond van Lier, uit: George Braun en Frans Hogenberg, 'Civitates Orbis Terrarum' (Keulen 1572-1581). (Lier, Stedelijk Museum Wuyts-Van Campen en Baron Caroly)

diensten uit de textiel terugliepen, zag Lier het vee-marktprivilegie uit 1309 graag hernieuwd. Dat gebeurde op 20 januari 1469.

Lierse veemarkt

Na de herbevestiging van het privilege en de uit-schakeling van de concurrentie van de naburige veemarkten, nam vanaf de jaren twintig van de 16e eeuw het succes van de Lierse veemarkt toe. Kooplieden en slaggers uit Brabant, Vlaanderen (met name uit Gent), alsmede uit Namen, Limburg, Henegouwen en Luxemburg kochten hier hun slachtvee van verkopers uit Friesland, Groningen en Ommelanden, Utrecht, Holland, de IJsselstreek, Gelderland, Kleef, Overmaas, het Land van Cuijk, Gulik, Munster en soms ook Oost-Friesland. Het kwam ook wel eens voor dat ossen uit de Vlaamse polders, Henegouwen, Luik en Namen werden aangeboden. Tijdens de expansiefase van de Deens-Hollandse ossenhandel zou Lier een belangrijke rol spelen als markt voor de in de noordelijke en noord-oostelijke gewesten geweeide ossen. De Lierse vee-markt was een weekmarkt: tussen 24 juni en 11

november hadden de markten op woensdag plaats. Het totaal aantal marktdagen in die periode schommelde tussen de 15 en 25. De Noord-Nederlandse ossen zullen zo laat mogelijk in het jaar op de Lierse markt zijn aangeboden, want hoe vetter ze waren, des te meer ze opbrachten. In het midden van de 16e eeuw werden op de wekelijkse veemarkt-dag in Lier tegen het eind van de maand oktober of begin november wel 3.000 tot 3.500 vette ossen ver-handeld.

Oorlog en verval

De opleving van de Brabantse ossenmarkt zou echter van korte duur zijn als gevolg van het uitbreken van de Opstand. Een definitieve oplossing van het conflict, dat zich in 1568 met het gewapende verzet tegen het in Brussel zetelende centrale gezag van een opstand tot een vrijheidsoorlog ontwikkelde, werd pas in 1648 met Spanjes erkenning van de in 1581 gevormde federatieve Republiek der Noord-Nederlandse gewesten een feit. Vanaf 1576, toen Spaanse soldaten, Duitse troepen en muitende soldaten in dienst van de Staten-Generaal het Brabantse platteland teisterden, raakte de Lierse veemarkt vrijwel geheel verstoken van aanvoer vanuit de noordelijke en noordoostelijke gewesten. De her-overing van Brabant door Alexander Farnese in 1585 bracht in die situatie weinig verandering. In de oor-

logsjaren zou 80% van de Brabantse rundveestapel te gronde gaan. Daarmee is nogmaals aangegeven hoe afhankelijk de Lierse markt was van de aanvoer vanuit de noordelijke en noordoostelijke gewesten. De markt kon kennelijk niet terugvallen op een surplus van elders.

Van enig herstel van de Lierse veemarkt zou pas tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609-'21) sprake zijn. Lens becijferde voor de periode 1633-'57 dat de inkomsten uit veeverkopen voor de stad Lier na alle afhoudingen door de collecteurs, wel 20-40% beliepen van de totale stadsinkomsten. Overigens lijkt de inning van de gelden door de Lierse 'tafeliërs' in die periode niet in de haak te zijn geweest. In de jaren vijftig beklagden kooplieden uit verschillende Noord-Nederlandse gewesten zich bij de Staten-Generaal over de in de oorlog ingestelde *onbehoorlijke proceduren* van de Lierse tafeliërs, die eruit bestonden dat zij de aankoopbedragen die zij van de kopers hadden geïnd, zes of zeven maanden lang niet aan de verkopers uitbetaalden en dan bij uitbetaling er ook nog een te hoog percentage van inhielden. De kooplieden wilden dat de verkopen door de Lierse veetafel weer werden afgehandeld zoals tijdens het Twaalfjarig Bestand en eisten voldoening van de uitstaande schuld. De stad moest bijspringen om de schuldeisers van de veetafel te voldoen. Deze gang van zaken was natuurlijk slecht voor de reputatie van de Lierse markt. Het 17e-eeuwse hoogtepunt van de markt was gelegen tussen de jaren 1640-'50. In 1649 lag het aantal op de markt verhandelde dieren nog slechts op de helft van het niveau van een eeuw daarvoor, terwijl na omstreeks 1650 de markt onherroepelijk in verval raakte. De politieke breuk tussen de Noordelijke en de Zuidelijke Nederlanden betekende tevens een wijziging in de marktstructuur van de ossenhandel. De overlandse aanvoer van ossen vanuit de noordelijke en de noordoostelijke gewesten naar de zuidelijke veemarkten raakte gestremd.

Ruzie met 's-Hertogenbosch

Reeds met het privilege van 1309 slaagde Lier er niet in de Brabantse schapenhandel aan de stapeldwang te onderwerpen. Dat in 1329 de concurrentie helemaal nog niet onderdrukt was, blijkt uit de medewerking die de hertog van Brabant vroeg aan de schout van Liers meest beduchte tegenstander 's-Hertogenbosch. In 1469 verkreeg Lier een hernieuwing van het veemarktprivilege, waarschijnlijk ingegeven door het succes van ossenmarkten elders in Brabant. De clause '... sans prejudice toutefois des droits et privilèges de nos villes de Louvain, Bruxelles, Anvers, Boisleducq et Malines' in het aan

Lier verleend recht deed geen afbreuk aan de privileges van de andere Brabantse steden en gaf hen een argument om hun verworven rechten in de veehandel naast de Lierse te behouden. Aanvankelijk was het Diest dat vanaf 1475 tot 1504 het Lierse monopolie in processen betwistte. In 1502 koos 's-Hertogenbosch even partij voor Diest. Een rechtstreeks conflict met 's-Hertogenbosch was duidelijk niet te vermijden. De stad bevond zich op de route die de veeteeltgebieden 'van over de Maas' met Zuid-Brabant verbond. Den Bosch fungeerde niet alleen als doorvoercentrum, maar ook als marktplaats waar ossenweiders en kopers elkaar troffen. Er waren niet alleen de vrije donderdagse markten, maar ook de grote veemarkt van 's-Hertogenbosch, een traditionele jaarmarkt die in oktober gehouden werd. Niet alleen uit de Meierij zelf, maar ook uit Zuid-Brabant en zelfs van buiten Brabant kwamen kopers opduiken. Om deze belangrijke bron van inkomsten te behouden stelde Den Bosch alles in het werk om het strikte onderhoud van het Lierse veemarktprivilege zoveel mogelijk te hinderen. Door een voorkoopstelsel werd de Lierse markt uitgehold. Het bestond erin dat handelaars van de stad en de Meierij van 's-Hertogenbosch het vee van de vreemde ossenweiders opkochten, alvorens ze Lier bereikten. De voorkopers brachten de aldus gekochte dieren slechts op de Lierse markt als zij de kans zagen om ze met een zo groot mogelijke winst te verkopen; zolang deze kans zich niet aanbood lieten zij het vee op hun weiden grazen. Dit systeem werkte de duurte van het vee in de hand en was nadelig voor de goede faam van de Lierse markt. Tot grote ergernis van 's-Hertogenbosch waagde de Lierse schout het in 1522 voor de eerste maal om de naleving van het Liers privilege op te eisen, door enkele overtreders ervan te straffen. Dit was het begin van een reeks geschillen en processen, die gedurende meer dan een eeuw de verhouding tussen Lier en 's-Hertogenbosch vertroebelde. Toch slaagden de Bosschenaren tijdens de volgende

Uithangbord van de Vleeshal aan de Pensmarkt in Den Bosch, 18e eeuw (Noordbrabants Museum, foto: Koos Post)

De langdurige ruzie tussen Lier en 's-Hertogenbosch is in beide stadsarchieven in een grote hoeveelheid archiefstukken terug te vinden. Foto van processtukken in Lier (Stadsarchief Lier, Oud Archief, inv.nr. 2037). Zie in Den Bosch o.a. de inventarisnummers o.s.a. 3878, 3880, 3894-3900.

jaren erin hun voorkoopactiviteiten uit te breiden. Van Karel v verkreeg 's-Hertogenbosch in 1540 een vrije jaarmarkt voor mager vee op de dinsdag en woensdag van de Goede Week.

Arrestaties

Om zijn opvattingen tegen de vrije veeverkoop in 's-Hertogenbosch kracht bij te zetten, verrichtte de Lierse schout in 1551 twee ophefmakende arrestaties, die een langdurig proces tussen Lier en Den Bosch tot gevolg hadden. 's-Hertogenbosch wenste de officiële erkenning van zijn rechten in de veehandel, gebaseerd op twee oude Bossche privileges, te weten dat van 1328 over de vrije weekmarkt en dat van 1464 over de vrije herfstmarkt. Antwerpen sloot zich als partij bij 's-Hertogenbosch aan. Lier verkreeg de steun van de procureur-generaal omdat de hertogelijke veetol in het gedrang was. Het groot veemarktproces (1551-1572) voor de Raad van Brabant was hiermee ingezet. Op 31 maart 1565 werd de zaak voor verdere behandeling naar een speciaal daartoe opgerichte commissie verwezen. Opdracht was een minnelijke schikking tot stand te brengen. In juli 1565 kwamen afgevaardigden van Lier en 's-Hertogenbosch herhaaldelijk samen om tot een akkoord te komen. Toen 's-Hertogenbosch aanvoelde dat de Lierenaars het pleit zouden winnen zocht het de toevlucht in de vertragingstechniek. Pas op 10 juli 1571 was het procesdossier eindelijk volledig. Op 3 juni 1572 sprak de Raad van Brabant het vonnis uit in het voordeel van Lier, dat bepaalde dat op

de vrije week- en jaarmarkten van Den Bosch geen slachtvee meer mocht gekocht worden, om dit levend verder te verkopen. Een beroep van 's-Hertogenbosch werd op 19 december 1573 door de Raad van Brabant geweigerd. Rond het midden van de jaren zeventig werd de veehandel zoals ook het handelsverkeer in het algemeen slachtoffer van militaire operaties alom die de import van slachtvee bemoeilijkten. Gebruik makend van zijn strategische positie in het Zuiden en zijn loyaliteit aan de Spaanse Kroon drong 's-Hertogenbosch aan op vergaande toegevingen zoals een voorlopige herbevestiging van het stapelrecht evenwaardig aan het Lierse. Lier protesteerde tegen de ontdubbeling van de stapel, maar Filips II stond het toch toe op 7 maart 1587. De onrustige situatie waarin 's-Hertogenbosch zich tijdens het begin van de 17e eeuw bevond, maakte dat de stad nauwelijks kon profiteren van dit privilege.

Het Twaalfjarig Bestand zorgde ervoor dat opnieuw normaal handelsverkeer mogelijk werd en dat het stapelrecht terug kon geëerbiedigd worden. Reeds op 24 oktober 1609 liet de Lierse schout een eerste arrestatie verrichten van veekooplui die het privilege schonden. Opnieuw sloot 's-Hertogenbosch aan bij de Lierse tegenpartij in het daaropvolgend proces vanaf 1611. In 1612 diende de Bossche magistraat bij de aartshertogen een verzoek in waarbij gevraagd werd het Lierse privilege nietig te verklaren en het ontdubbelde stapelrecht, zoals toegestaan door de concessie van 1587, te willen bevestigen. Opnieuw kwamen beide steden overeen een beroep te doen op de arbitrage van de Raad van Brabant waarbij gedebatteerd zou worden over de respectievelijke privileges. In 1615 was er nog geen resultaat. Het hervatten van de krijgsverrichtingen maakte wellicht een definitief einde aan de besprekingen. De inname van 's-Hertogenbosch in 1629 beëindigde definitief de geschillen met Lier over de Brabantse veestapel.

Literatuur

- Wilhelmina Maria Gijsbers, *Kapitale ossen. De internationale handel in slachtvee in Noordwest-Europa (1300-1750)*, N.W. Posthumus reeks IX (Hilversum 1999)
- Arthur Lens, 'Enkele aspecten van de Lierse veemarkt', in: *'t Land van Ryen* X (1960), p. 114-126
- Herman van der Wee en Erik Aerts, 'The Lier Livestock Market and the Livestock Trade in the Low Countries from the 14th to the 18th Century', in: Ekkehard Westerman ed., *Internationaler Ochsenhandel 1350-1750, Akten des 7th International Economic History Congress, Edinburgh 1978, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte* Klett-Cotta IX (Stuttgart 1979), p. 235-255
- Kristin van der Wee, *De geschiedenis van het Lierse veemarktprivilege*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling geschiedenis (Leuven 1965)